

FRANCE VREG*

Komunikacijska (ne)moč jezika

Etološki vidiki taktilnega komuniciranja

Komuniciranje je temeljni element socialnih procesov v družbi, je pogoj nastanka, obstanka in razvoja človeškega bitja na evolucijski (antropogeneza) in na socializacijski ravni (geneza subjekta).

V boju za preživetje so morala živa bitja razvijati tista čutila, ki so jim preživetje najbolj zagotavljala. Volk in iz njega izvirajoči pes sta morala razviti ostrino voha, spretnost zasledovanja divjadi, napada na žival, usmrtitve plena in prinašanja v brlog.

Človeški lovec je sprva razvijal iste spretnosti. Šele kasneje si je za zasledovanje vzgojil psa, za tovorjenje in potovanje pa druge živali. Milijone let pa je preteklo, da je sam razvil kulturo vizualnega (risbe) in akustičnega (glasba) sporočanja, neverbalne govorice (ples), taktilnega komuniciranja (tipanje), okušalne in drugih oblik komuniciranja. Med vsemi živimi bitji pa je samo človek razvil govorno komuniciranje, komunikacijsko moč jezika, ki je v zgodovini človeštva postala sredstvo simbolno posredovane interakcije med človeškimi bitji.

Komunikacijska moč jezika je nedvomno tisto, kar opredeljuje človeško sporazumevanje. Vse govorne komunikacije pa so vezane tudi na negovorne komunikacije (Merten, 1977:133). »Nema« govorica obraza, izrazov na obrazu, kretenj rok ali gibov telesa, dotikov niso le »spremljajoče« izrazno sredstvo govorca; lahko so tudi povsem samostojno pogovorno ali umetniško izrazno sredstvo.

Neverbalna sporočila so bila ritualni predmeti primitivnih narodov, simboli bogov, slikovita vojna oprema, ki je izražala moč in grožnje bojevnika, njegovo napadalnost in borbenost. Statusna sporočila so insignije knezov in kraljev, pečati in kovanci, insignije družbenih položajev, znamke avtomobilov in drugi statusni znaki.

Svet, ki nas obdaja, je poln neme govorice, signalov in sporočil. To so znaki, ki nas usmerjajo v prometu, to so strankini znaki, verski simboli, represivni znaki (vojaški, policijski), znaki zaporov, bolnic, psihiatričnih zavodov. To so zgodovinski spomeniki in reliefi, ki nam dajejo informacije iz preteklosti.

Multimodalno komuniciranje

Višje razvita bitja uporabljajo več različnih oblik komuniciranja, zato jih opredeljujemo kot živa bitja z *multimodalnim komuniciranjem*. V evoluciji živali zasledimo prvo obliko komuniciranja že pri algah in bakterijah, toda le s kemičnimi

* Dr. France Vreg, zaslužni profesor ljubljanske univerze.

signali; kompleksnejša je pri žuželkah, najbolj multimodalna pa je pri sesalcih. Toda tudi pri sesalcih zasledimo diferenciran razvoj čutilnih receptorskih sposobnosti.

Rdeči trebuh ribe zet je znak, ki ga usmerja na tekmeča, kadar se bliža revirju. Hkrati pa je signal za samico, da priplava v revir. Tekmec in samica se odzivata na te signale strogo po naravnih pravilih. Signali so vzorci znakov, ki so sestavljeni po čvrstih pravilih. Podlaga teh pravil je informacijski vzorec v genih živali. Vodni »ples« zeta, s katerim usmerja samico h gnezdu, je kompleksen vzorec znakov, sestavljen iz optičnih znakov (rdeči trebuh in oblika trupa), dinamične sestavine (gibanje) ter usmerjevalne sestavine (ples). Zet s tem opozarja samico: »Tu je moje gnezdo!«

Tudi pri psu lahko razberemo podobne kompleksne znakovne vzorce (mimika obraza, izraz oči, gibi telesa, mahanje z repom, obohavanje, dotikanje, glasovni register), ki nam z različnimi kombinacijami sporočajo želje, potrebe, namene, razpoloženja.

Nekateri sesalci imajo zelo razvito vidno komuniciranje. Pri spolnem komuniciranju samci zavzemajo vse mogoče drže telesa, da privabljajo samice, hkrati pa se grozeče postavijo proti tekmečem. Samica, denimo antilopa, pa s povešeno glavo kaže samcu svojo pripravljenost za parjenje. Vsi ti optični rituali, ki temelje na gibih telesa, včasih pa tudi na komuniciranju z barvo, so povezani tudi z akustičnimi signali (uho) in s kemičnimi signali (vohalo). Pri psu pa so povezani tudi z okušalom (jezikom). Nekateri signali so prevladujoči (dominantni), drugi pa spremljajoči (podrejeni).

Ljudje komunicirajo predvsem z akustičnimi in vidnimi znaki, ki imajo simbolno funkcijo; ta sporočila so v človeškem sporazumevanju prevladujoča. Pomembno vlogo pa igrajo tudi vonjska in taktilna sporočila: po navadi podcenjujemo vonjave ženske ali moškega, precej nerodni smo v komuniciranju z dotiki. To vrsto komuniciranja imamo za spremljajočo (podrejeno).

Ljubezensko taktilno občevanje zajema pri ljudeh zelo različne oblike; po navadi zajema celotno telo. Pri navadnem taktilnem komuniciranju med starši ali med materjo in otrokom obstajajo na telesu tabu cone (predvsem genitalije), ki niso predmet taktilnega komuniciranja, razen pri primitivnih plemenih.

Živalsko komuniciranje je specifično-multimodalno (večkanalsko). Grozeče renčanje psa in podobno grozeče biokomuniciranje drugih živali spremljajo optični signali (viher, zobje itd.). Prvi signal ima uvajalno funkcijo »prvega učinka«; naslednji, dodatni signali pa imajo že funkcijo sproščanja nagonskih kretenj. Vonjske sestavine biokomuniciranja mnogih sesalcev imajo funkcijo stopnjevanja učinkov (korak za korakom). Akustičnim signalom lahko slede optični in taktilni, ki postopno sporočajo pripravljenost za parjenje in skušajo sprožiti ustrezen odgovor partnerja. To stopnjevano komuniciranje spremlja redundanca, ki ima nalogo okrepiti sprejemno in odzivno pripravljenost partnerja. Hkrati pa ima tudi funkcijo varovati sporočilo pred napakami v kodu, pred ponarejanjem koda ali motenjem procesa kodiranja. Zato lahko govorimo o »zavarovanem kodu« biosporočila.

Taktilno komuniciranje – temeljna oblika komuniciranja

Taktilno komuniciranje je temeljna oblika komuniciranja, ker je koža največji čutilni organ in ima največ receptorskih živčnih končičev. Koža je največji vir senzoričnih stimulacij.

Koža je nekakšna antena, ki nas opozarja na nevarnost, hkrati pa je primarno

sredstvo za okušanje užitka. Tu ne mislimo samo na spolna vzdraženja, marveč tudi na objem, na božanje in druge oblike dotikanja.

Taktilni dražljaji omogočajo organizmu, ki je s kožo izpostavljen okolju, neposrednen stik z okoljem. Površina telesa žuželk je porasla s tipalnimi dlacicami. Na naši koži najdemo različne tipalne točke – zlasti številne so na občutljivih konicah prstov. Za vse sesalce je značilno, da z jezikom tudi otipavajo, da z njim oblizujejo, da se praskajo s tacami, da suvajo z gobcem. Medsebojno otipavanje, oblizovanje, lizanje in stiskanje drug k drugemu so značilna za socialni stik med živalskimi »starši« in mladiči, pa tudi med sovrstniki.

Pri psih in mačkah je značilno tipanje s tačkami, polaganje sprednje tace na sovrstnika ali človeka. Tipanje s tace, suvanje s smrčkom je neposredno komuniciranje živali z okoljem.

Funkcija taktilnih dražljajev

Funkcija taktilnih signalov je zlasti pomembna pri zaznavanju položaja telesa in njegovih organov, kar imenujemo *proprio-recepcija*. Ta omogoča orientacijo organizma v prostoru. Čutilne dlake na sklepah žuželk, »brki« na gobcu psa ali mačke, receptorji na sklepah človeka dajejo informacije o položaju telesa ali rok človeka, tace ali glave psa oziroma mačke.

Človek lahko s spreminjanjem položaja telesa, z gibanjem, s tipanjem prejme kar kakih 200 taktilnih signalov. Podobno to velja za psa in druge živali. Pomemben dodaten komunikacijski medij za ptiče in ribe so zračni tokovi in vodni valovi: ti omogočajo natančno orientacijo s pomočjo vodnih ali zračnih dražljajev sovrstnikov, pa tudi zbiranje v jate ter usklajeno delovanje.

Dotik – potreba živega bitja

Dotik je temeljna fiziološka in psihološka potreba človeka. Prvi stik zarodka z materjo je dotik v maternici. Če je okolje nosečnice mirno in stabilno, bo tudi komuniciranje zarodka z materjo pomirjujoče in spodbudno. Bodoči otrok se bo čudovito počutil v materinem telesu in šele porod, stik z zunanjim svetom bo zanj stres.

Dojenček se najbolj varnega počuti v stalnem dotiku z materjo, v njenem naročju. Otroci, ki so rasli doma v stiku s starši, so se razvili v čustveno stabilne osebnosti. Zapuščeni otroci pa imajo fiziološke in psihološke težave ter s težavo premagujejo depresivna stanja.

Podlaga teh procesov je značilni pojav, ki ga imenujemo fiziološka in psihična navezanost, povezanost med materjo in otrokom. To diadično razmerje je genetsko pogojeno in otrok v procesu socializacije stike čustvene in kognitivne vezi. Takšno interakcijsko komuniciranje se ne spleta le z dotiki telesa, božanjem in poljubljanjem, čiščenjem telesa, mazanjem in masiranjem, marveč tudi s pogledi oči, z nasmehom, s kretnjami in verbalnim komuniciranjem. Potreba po dotikanju naraste, kadar je živo bitje v depresiji ali ga je strah. Takrat še bolj čuti željo po dotiku ali objemu.

Raziskave s primati, zlasti s šimpanzi, so pokazale, da si mladiči instinktivno žele dotika za materjo. Če so zgubili mater, so v stiski in žalosti »kričali« in jokali

od obupa. Pomiril jih je šele dotik z nadomestno materjo (umetno materjo). Če te niso dobili, so zapadli v ravnodušnost.

Človeški dotik: simbol varstva, spolne privlačnosti, premoči in napadalnosti

Človek s taktilnim komuniciranjem izraža svojo moč simbolno, pa tudi fizično. Tu mislim na stiskanje roke močnejšega, ki tako kaže svojo premoč. Vsaka simbolna grožnja vsebuje tudi pomen dotikanja oziroma fizično premoč, grožnjo z roko, s telesom, celo z zobmi.

Moč dotika nam kaže tudi naša govorica. Cela vrsta jezikovnih izrazov vsebuje simbole dotikanja. Že navaden pogovor v vsakodnevnem komuniciranju med sporočevalcem in sprejemalcem se po navadi sklene s frazo: »Bodiva v stiku!«, kar v prvotnem pomenu izraža verbalni in neverbalni dotik dveh oseb. Prošnja »Želim tvojo pomoč in podporo!« prvotno pomeni, da si želimo fizične podpore (nudimo oporo ženi ali prijatelju). Kadar se spremo z nekom, sklenemo, da bomo prekinili vse stike (verbalne ali neverbalne).

Večina jezikovnih simbolov dotikanja ima pozitivno konotacijo. Včasih pa izraža tudi premoč, odbojnost in podobno. Take jezikovne pomene imajo sporočila: »Odrivaj me!«, »Potiskaj me stran!« Očitno je naš govor ohranil arhaične oblike prvotnega komuniciranja človeka pred tisočletji.

Dotiki so lahko slučajni, na primer na ulici, v avtobusu, v kinu, na prireditvah, v aktivni množici in drugje. Teh dotikov se le težko ubranimo, ker taktilno komuniciranje ni tako selektivno, kot so druge oblike komuniciranja. Naše telo se refleksno odzove na vsak dotik. Raziskave kažejo, da se pospeši utrip srca, če se nas nekdo nepričakovano dotakne ali nas nenadoma od zadaj potrepnja po rami. Tak dotik lahko vzbudi neprijetno počutje ali celo strah. Naš prvi odziv je izmakniti se dotiku. Dotik pa vzbudi prijetno počutje, če je povezan z izrazi prijateljstva, ljubezni ali spolnega vabila.

Dotik ima tudi zdravilne učinke. Polaganje rok na bolnika ima lahko zdravilne učinke, kar dokazuje pomirjujoče polaganje rok bolniških sester na bolnika. Dokazano je, da fizično dotikanje živali pomirjujoče vpliva na človeka. Pse uvajajo kot terapevtsko in psihološko sredstvo v invalidske domove, psihiatrične klinike in celo v kaznilnice. Znane so vzhodne metode uravnovešanja telesnih energetskih tokov s polaganjem rok.

Z jezikom se žival dotika raznih predmetov, jih otipa ali obliže. Gobec, smrček, jezik in taca ji omogočajo komuniciranje z mehaničnimi signali.

Pasji mladič sveta ne »otipava« samo z vohom, ampak tudi z jezikom. Kar je v njegovi bližini, oblizne in otipa. To, kar je za dojenčka ali otroka roka, je za psa gobec. Ker mladiči nimajo »rok«, s tačkami pa si slabo pomagajo, je zanje gobček to, kar so za nas roke.

Kar mladiček ne more povohati, oblizati z jezikom in zgrabiti z gobčkom, zanj ne obstaja. Celu pri odraslem psu objekti sveta ne obstajajo, če jih ne more ovohati, oblizniti in prijeti z gobcem. Ne »obstajajo« niti tedaj, če jih sliši ali vidi.

Zato nas ne sme čuditi, če nam pes tako rad oblizne roko, jo otipa, vzame v gobec in rahlo stisne. Taktilni občutek tople roke njegovega gospodarja je zanj pravi užitek; to je kot stisk rok dveh prijateljev. Stisk z gobcem je oblika neverbalnega sporazumevanja, zaupanja drug v drugega, izraz prijateljstva in ljubezni.

Mnogi taktilni signali izvirajo iz odnosa mati-otrok oz. samica-mladič. Samica objema svojega mladiča in mu daje zavetje. Človeška mati stisne svojega človeškega »mladiča« na prsi in ga varuje celo pred strelji sovražnika.

Taktilni signali pomenijo tudi rang. Nižje rangirani šimpanzi pogosto iščejo stik z višje rangiranim tako, da iztegnejo tace in iščejo stik s tace partnerja. Jane van Lawick-Goodall je opazovala šimpanzino, ki si ni upala približati višje rangiranemu samcu, da bi si vzela banane. Najprej je iztegnila tace proti samcu in šele ko ji je samec stisnil ponujeno »roko«, je vzela banano. Samica s pravkar rojenim šimpanzom, ki še ni član krdela, se s strahom približa partnerju in stegne »roko« proti njemu. Če se jo partner dotakne, pomeni, da sprejme mladiča in mati je pomirjena.

Kultura dotika v raznih kulturah

»Lakota kože po dotiku« je v odvisnosti od kultur in civilizacij. Nekatere kulture imajo dotik za sestavni del komuniciranja, druge so glede tega bolj hladne in previdne. V družbah, v katerih poudarjajo svobodo izbiranja, ki vključuje tudi spolne odnose, in v katerih je promiskuiteta običajna, je dotik preizkus razpoloženja druge osebe.

Antropolog Edward Hall (1981) je razvil koncept narodov z visokim in nizkim kontekstom in z njim skušal pojasniti oblike komuniciranja:

Kulture visoke kontekstualnosti (Japonska, Koreja, Kitajska in Vietnam) skušajo razložiti akcijo druge osebe v okviru totalne situacije ali konteksta (kaj je bilo pred dejanjem, kaj je znanega o osebi, o socialnih okoliščinah itd.). Zato menijo, da je narava sporočil in osebnih odnosov predvsem povezana z okoljem, v katerem poteka komuniciranje.

Kulture nizke kontekstualnosti (Nemčija, Švica, ZDA in skandinavske države) pa presojajo predvsem pomen besed in sporočila. Američani in ljudje nizkih kultur se počutijo nelagodno, ker dvomijo o svoji sposobnosti, da lahko komunicirajo učinkovito z občutljivimi, kontekstualnimi pomenskimi odtenki. Sporočilo mora biti povsem konkretno, racionalno, uporabno za načrtovanje in pogajanja. To velja zlasti za Američane in Nemce, medtem ko Francozi bolj cenijo rafiniranost in taktičnost. Čutijo potrebo po dobrem poznavanju osebe, da bi lahko predvideli, kako se bo vedla v različnih situacijah. Zato je Hall opozoril, da je »eden velikih komunikacijskih izzivov v življenju, kako najti ustrezno stopnjo kontekstualizacije v vsaki posamični situaciji« (Hall in Hall, 1990:9).

S Hallovim konceptom kultur je ameriški komunikolog Stanley E. Jones (1994:16) skušal razložiti, zakaj Američani, ki visoko cenijo osebnost in neodvisnost, presojajo dotikanje kot možno grožnjo svoji neodvisnosti, zlasti če poteka v kontekstu komuniciranja nadrejene ali dominantne osebe. Ugotovil pa je tudi, da so med Američani tudi družine z »visokim dotikom«, vendar je to odvisno od kulture, ki ji pripadajo.

Dotik pa ima v neki kulturi (na primer slovenski) lahko tudi različne pomene za osebe istega ali drugega spola. Nekateri menijo, da je dotik osebe drugega spola že uvod v spolno osvajanje. Pri ljudeh, ki so plašni do drugih oseb (homo-phobia), pa lahko dotik pomeni pravo olajšanje. Pri nekaterih osebah »strah« pred dotikom naraste, če je z drugo osebo sam; takrat druga oseba dotik lahko presoja kot

spolno nadlegovanje. Dotik lahko nekdo razume kot ogrožanje neodvisnosti, če dominantna oseba ali predstavljeni z dotikom kaže svojo nadrejenost.

Prepričevalna moč dotika

Fizični dotik se odvija v medosebnem komuniciranju: diadično, triadično ali v skupinah. Dogaja se občasno, v posebnih situacijah. Redkost dotika je izvor njegove moči. Če se dotikamo stalno, dotik izgubi svoj učinek. Vendar se večina ljudi dotika le redko, manj kot bi se lahko. Zato njihovo komuniciranje izgublja osebni vpliv in moč.

Dotik sodi med tiste oblike medosebnega komuniciranja, ki smo jih uvrstili v kategorijo medsebojnega vplivanja. Osebni vpliv je nosilec neformalnega komuniciranja, ki s svojo pristnostjo, odprtostjo in prožnostjo vliva zaupanje in dosega večjo prepričevalno moč. Osebni stik daje možnost empatičnega razgovora in prožnost dokazovanja; če se sprejemalec strinja s sporočilom, mu to vzbuja notranje zadovoljstvo.

Kadar je osebni stik okrepljen z dotikom, se komunikacijski učinek poveča. Dotik pomeni prijateljsko povezanost s sogovornikom, prodor v njegovo psihološko, kognitivno in čustveno sfero. Intimnost komuniciranja se stopnjuje.

Tudi vse izkušnje z živalmi mi govore, kako pomemben je telesni dotik tople roke. To je svojevrstno komuniciranje, ki je namenjeno spodbudi in pomiritvi psa pred delovno nalogo in je dopolnilo ustnemu komuniciranju.

To, kar žival samo vidi in sliši, pa ne more ovohati, okusiti, otipati, požvečiti in oblizati, je zanjo težko razumljivo ali pa sploh nepojmljivo. Pravi svet resničnosti za psa je svet vonja, okusa, tipanja; to zaznavanje sveta pa komplementarno dopolnjuje s slušnim in optičnim zaznavanjem.

Intimnost dotika

Dotik je naša najintimnejša oblika komuniciranja. Če se dotikamo, se čutimo bolj povezane, zavezane sogovorniku – bodisi v prijateljskih, poslovnih ali spolnih odnosih. Dotika ni mogoče zanikati oziroma ga preklicati. Nemogoče se je nekoga dotakniti in pri tem izjaviti, da z dotikom nisem nič mislil ali nameraval. Tudi če ob spogledovanju z damo ironiziraš dotik, bo namembnost jasna: skušaš se ji intimno približati.

Sproščen pogovor z občasnim toplim dotikom je prava pot za pristno komuniciranje. Če žensko osebo nemo držiš za roko – ne da bi spregovoril besedo, lahko to vzbudi močno intimno komuniciranje. Zdravniki so odkrili, da ima bolnik večje zaupanje, če ga držijo za roko, kar omogoči uspešnejši pogovor glede bolezni in zdravljenja.

Dotik vedno vzbudi odziv pri sogovorniku. Lahko je refleksni odziv, lahko je povratna zveza (verbalna ali neverbalna), lahko pa se vzpostavi pravo vzajemno taktilno komuniciranje. Pogosto sledi oblika zavrnitve. Oseba drugega spola lahko izjavi: »Ne dovolim, da se me dotikaš!«

Pomen dotika ne izhaja samo od tipa dotika samega, marveč od prefinjene kombinacije dotika in obdajajočega konteksta, ki spremlja vedenje posameznika, ter situacije, v kateri se dogodi dotik. Raziskovalci dotika menijo, da je »dvoumnost pomena inherentni element taktilnega komuniciranja« (Johnson in Edwards, 1991:43).

Nekoga lahko držimo, objemamo, poljubljamo, trepljamo ali preprosto vzpostavljamo stik. Vsi ti različni dotiki lahko imajo isti pomen. Če sta moški in ženska prijatelja, nista pa spolno intimna, in se srečata po daljšem obdobju, se bosta objela, poljubila, trepljala po hrbtu. Ti dotiki imajo pomen: »Pogrešal sem te, najino prijateljstvo je trdno!«

Nasprotno pa ima lahko isti dotik različne pomene. Na cesti srečaš prijatelja in ga potrepljaš po hrbtu z mislijo: »Vesel sem, da te vidim!« Čez čas srečaš istega prijatelja in ga potrepljaš po hrbtu v znak podpore. Dotik tokrat pomeni: »Vem, da je tvoja žena hudo bolna. Drži se!«

Različni pomeni dotika

Različni dotiki, ki se dogajajo v kontekstu socialne situacije in spremljajočega vedenja, lahko izražajo vsa temeljna simbolična sporočila.

Komunikolog Stanley Jones (1994: 20–21) je na temelju raziskav opredelil 18 različnih pomenov, ki jih izražamo z dotiki:

1. Štirje pomeni izražanja pozitivnega čustva do druge osebe in so dvoumni (podpora, spoštovanje, povezanost, čustvena naklonjenost).
2. Dotik, ki izraža spolno vpletenost, je po navadi pomensko jasen, medtem ko je dotik šarmiranja namensko dvoumen.
3. Trije tipi dotika moči imajo jasen pomen. Doseči žele: a) pozornost, b) privolitev in c) zahtevo po odgovoru, ki bo vseč sporočevalcu.
4. Dotiki pri prihodu ali odhodu so ritualni in nimajo močnih čustev.
5. Dotika igrive naklonjenosti in igrive napadalnosti sta dvoumna, ker ni povsem jasno, ali se sogovornik samo šali ali pa misli resno.
6. Hibridnost izražajo afektirani dotiki pri pozdravljanju ob prihodu ali odhodu, kar je lahko samo del pozdravnega rituala.
7. Zelo dvoumni so trije tipi poslovnega dotika: a) slučajni stik uradnikov, b) instrumentalni dotik, ko nekomu pomagaš obleči plašč, in c) referenca na zunanjost, ko se pohvalno dotikaš obleke, nakita in podobno.
8. Slučajen, bežen dotik je lahko dvoumen: dotik prsta lahko izraža željo po pozornosti ali namig osebi, da odide.

Raziskovalci dotika opozarjajo na temeljno pravilo dotika: ne sme biti napadalen niti manipulativen, ne sme psihično potreti druge osebnosti. Dotik je komunikacijska umetnost in vsebuje občutljivost do ljudi.

Različne pomene imajo tudi dotiki, ki jih izvajamo na psih ali mačkah. Nekateri izražajo čustva, drugi žele samo vzbuditi pozornost psa ali mačke. Pogosto so simbol premoči, pokroviteljstva ali celo napadalnosti. Nekateri objemi izražajo toplo, »starševsko« ljubezen do psa ali mačke.

Slepi človek se dotika psa, ker mu pes pomeni del njegovega varnega življenja. Invalid v dotiku vidi oporo in pomoč. Nekateri dotiki pa so ritualni, bežni, neintencionalni.

Taktilno komuniciranje je oblika izražanja čustev, je oblika čustvenega komuniciranja med višje razvitimi živalmi, zlasti med primati in med ljudmi.

Božanje, trepljanje, čohanje, polaganje rok ali tac na telo, objemanje, stiskanje mladiča k telesu matere so čustveni izrazi prijateljstva, ljubezni, pripadnosti, zvestobe, iskanja zavetja. Hkrati pa te oblike komuniciranja delujejo pomirjujoče in tolažeče.

Človek stisne otroka, ženo ali sočloveka k sebi, da ga tolaži v žalosti, da ga pomiri ob nevarnosti, da mu vlije zaupanje, da ga spodbudi k življenju. Polaganje roke na ramo pomeni sporočilo močnega, samozavestnega človeka, da bo partnerju dal zavetje in varnost. Šimpanz polaga roko na štiriletno samico v znak varstva. Podobno tudi človek z objemom žene izraža taktilni signal varovanja in zaupljivosti.

Dotik in samozavest

Raziskave so odkrile, da ljudje, ki imajo pozitiven odnos do komuniciranja z dotiki, tudi govore bolj sproščeno, nimajo strahu do pogovora z drugimi in razkrivajo več osebnih podatkov o samem sebi. Z drugimi besedami, ljudje, ki so bolj sprejemljivi za dotik, so bolj nagnjeni h komuniciranju na osebni ravni kot tisti, ki se izogibajo dotiku (Andersen, Andersen in Lustig, 1987).

Ljudje, ki imajo radi dotike drugih, pa niso le bolj komunikativni, marveč razvijajo tudi večjo samozavest. Nekatero raziskavo so pokazale, da ljudje s pozitivnim stališčem do dotikanja tudi višje ocenjujejo samega sebe. Ljudje z visoko kulturo dotika kažejo tudi večje zadovoljstvo do življenja in sebe ocenjujejo kot samozavestne, socialno sprejemljive ter se dejavno (ne pa pasivno) spopadajo s težavami.

Dotik odpira kanale komuniciranja

Ugotovitve raziskav potrjujejo predpostavko, da so ljudje, ki so učinkoviti pri taktilnem komuniciranju, učinkoviti tudi pri medosebnem komuniciranju. Samozavestni ljudje iščejo stik z drugimi osebami z različnimi oblikami komuniciranja, tudi z dotikanjem. Učinek je reverzibilen. Dotikanje odpira kanale komuniciranja in sproža vzajemnost komuniciranja. Sogovornik bo vzajemno razvil podobne kanale sproščene komuniciranja. Ljudje, ki se veliko dotikajo, tudi prejmejo veliko dotikov.

To razvija pozitivno zaznavo predstave o telesu. Tako se izboljša predstavo o telesni podobi, okrepi se samovrednotenje in ego identiteta. Neposredna metoda izboljšave telesne podobe učinkuje ne glede na starost, spol, zdravje ali počutje. Taka metoda bo spodbujala tudi komunikacijskega partnerja, da bo izvajal dotike, ki jih želimo prejeti.

Predstave o telesu

Ljudje in živali si ustvarjajo svojo predstavo o telesu. Človek si nenehno ogleduje svoje telo in ga primerja s telesi soljudi. Predstava o telesu je naš vtis, komu je naše telo podobno, in kar je še pomembnejše, naše subjektivno občutje o tem, ali

smo zadovoljni s to predstavo. Fizične aktivnosti različne vrste, predvsem športne aktivnosti, nam pomagajo ustvariti samozavedanje telesa. Sprejemanje podobe o telesu pa se oblikuje predvsem na temelju odzivov drugi ljudi, zlasti tistih, ki so nam blizu. Ta proces učenja se začena v otroških letih in se nadaljuje do pozne starosti.

Taktilno komuniciranje je zelo razvito v športu predvsem zato, da podpre prizadevanja za zmago. To dosega na dva načina: a) igralce skuša razvneti in to »evforičnost« ohraniti do konca tekmovanja in b) moštvo tima se občuti bolj strnjeno in medsebojno usodno povezano.

Mnogi športniki, zlasti nogometaši trdijo, da je nenehno, stalno dotikanje bistveno za vsako moštvo. Dotikanje tudi izpolni močne individualne potrebe športnika. Taktilno izražanje veselja, hrabritve ali tolažbe od kolegov v moštvu je spodbudno in ublaži pogosto boleč stik z nasprotniki.

Vlogo dotikanja v športu lahko posplošimo z ugotovitvijo: Športni dotik pospešuje medsebojni stik. Čim več dotikanja zahteva določen šport, tem bolj raznolik in stalen je dotik v igri.

Komunikologi so opazili, da tudi gledanje nogometne igre po televiziji spodbuja razne oblike dotikanja. Ko domače moštvo doseže gol, se televizijski gledalci medsebojno trepljajo, objemajo in hrupno slave zmago.

Živali si prav tako kot ljudje skrbno ogledujejo svoje telo. Nenehno se ga dotikajo, pregledujejo in ugotavljajo, ali so vsi udi »na svojem mestu«. Ko opazujem svojega psa, se mi zdi, da bolj zaskrbljeno kot ljudje »preiskuje« zdravje svojih organov in udov. To dela nagonsko, saj nima na razpolago raznih zdravstvenih priročnikov kot ljudje. Predvsem pa si skrbno liže vse dele telesa.

Negovanje telesa je prav tako oblika taktilnega komuniciranja. Pri živalih opazimo negovanje telesa kot vsakodnevno opravilo; pri nekaterih živalih, zlasti pri primatih, pa je razvito čedenje telesa sovrstnika. Socialno negovanje telesa opravljajo živali s taco ali z gobcem (lizanje, grizljanje, nežno trepljanje, iskanje mrčesa, božanje itd.). Mnogokrat so te oblike taktilnega komuniciranja predigra za spolno občevanje.

Vibracijski »dotiki«

Taktilnega komuniciranja ne sestavljajo le *taktilni dražljaji* (dotiki, otipavanje), marveč tudi *vibracijski dražljaji* (ritmične kontaktne vibracije), vibracije prek vode ali zraka).

Vibracijski signali omogočajo zelo natančno sporazumevanje za tiste živali, ki pretežno žive v svetu vibracijskih čutov; to so zlasti pajki, mnoge žuželke, pa tudi sesalci. Informacijski faktor tresljajev je frekvenca. Tresljaji oddajajo signale ritmično v amplitudah ali z »množičnim tokom«. Z amplitudami nakazujejo intenzivnost, s časovnimi intervali pa frekvenco. Zato moramo razlikovati med vibracijo in zvokom; vibracija je namenjena za komuniciranje na bližino, zvok pa za sporazumevanje na daljavo.

Ritmična kontaktna vibracija je tipalna »zvočna vibracija« mravelj in čebel; murni pa tako vibracijo uporabljajo za dvorjenje, za uvod v parjenje. Ritmično kontaktno vibracijo uporabljajo živali tudi za grozilne signale. Ritmično gibanje rib v vodi in ptic v zraku omogoča pošiljanje različnih informacij: od ženitvenih ponudb do SOS klicev v nevarnosti.

Nekatere vrste pajkov uporabljajo pajčevino samo za vibracijsko komunicira-

nje med samcem in samico ali za zaznavanje plena. Druge družine pajkov pa svojo pajčevino s tanko nitko povežejo z drugimi pajčevinami, da bi bili komunikacijsko povezani s sosedi. Tak komunikacijski splet pajčevin v socialno organizacijo lahko obsega tudi do 70 mrež, kar omogoča oddajanje svarilnih in drugih signalov vsem, ki so vključeni v omrežje. Tudi nekatere vodne žuželke, drsalci po vodi, uporabljajo vibracijske signale. Z valovanjem vode lahko zelo natančno identificirajo in lokalizirajo tekmeca ob parjenju; vodne vibracijske signale pa uporabljajo tudi za označevanje revirja.

Taktilne dražljaje in vibracijsko ritmično gibanje opazimo tudi pri psu. Pes pa ne uporablja taktilnih dražljajev samo za dobrikanje, marveč prav tako za izvajanje pritiska na človeka (odrivanje človeka z ležišča) ali pa psihični pritisk na drugega psa, ko se bočno postavi ob možnega tekmeca. Pri tem lahko uporabi še ritmično gibanje, ki je po navadi že nakazovanje grozilnega signala.

Taktilno in vibracijsko biokomuniciranje sta zato pomembno sredstvo sporazumevanja živali, pa tudi človeka – čeprav ju po navadi uporabljamo zelo skromno ali bolj podzavestno.

Dotik in egoidentiteta

Dotik je tesno povezan z oblikovanjem identitete osebnosti. Ta soodvisnost velja tudi pri primatih, še zlasti pri psih. Povezanost je zasidrana v dejstvu, da je koža vez med osebnostjo in svetom.

Ashley Montagu je to pojasnil takole:

»Zavest o sebi je v veliki meri zadeva taktilnega izkustva. Če se sprehajamo, stojimo, sedimo, ležimo, tečemo ali skačemo, prvo in najobširnejše sporočilo prejemamo od kože, pa čeprav nam mišice, sklepi in druga tkiva pošiljajo tudi druga sporočila. Precej prej, preden pade ali zraste telesna temperatura, koža že zazna spremembo in to potrebno sporočilo pošlje korteksu, da bi sprožil tisto vedenje, ki bo vodilo k ustreznemu odgovoru« (Montagu, 1971:286).

Komunikologi in psihologi so razvili različne modele, s katerimi so opozorili na proces oblikovanja ega in predstave o sebi. Otrok v starosti šestih mesecev začenja razvijati podobo o sebi, ko začne razlikovati sebe od okolja in drugih oseb. Pri tem so zelo pomembni dražljaji kože, ki opozarjajo na ločenost otroka od okolja in na njegovo individualnost.

Otrok kasneje razvije druge oblike zavedanja samega sebe, vendar dražljaji kože ostajajo element oblikovanja podobe. Obstajajo pa tudi subidentitete, različne vloge, ki jih igramo v različnih situacijah. Pomemben dejavnik samozavedanja je tudi samoocenjevanje. Pri tem prav tako vplivajo izkušnje dotikanja z drugimi: predstave o telesu, naše zaznave lastnih osebnostnih značilnosti, naša vloga v spolnosti, starost in druge.

Podobno imajo tudi visoko razvite živali obliko samozavedanja, ki nastaja iz zaznavanja sebe kot »osebnosti« in iz zaznavanja interakcije s svetom. Pes si gradi svoj notranji vir informacij, svojo kognitivno karto sveta tako, da v prikritem notranjem poskusu primerja sebe in svojo vlogo v krdelu oziroma v družini. Tako prepozna sebe in se skuša vživeti v vloge drugega (vodje krdela oziroma gospodarja).

Pes tako pri komuniciranju z gospodarjem izoblikuje »družbeni« jaz. V njegovem odzivanju prepozna sebe. Preprosto bi lahko dejali, da se pes vidi v zrcalu človeka. Podoživlja norme vedenja v skupini in jih sprejema.

Komunikologa John Deethardt in Debbie Hines (1983) sta z obširno raziskavo skušala dokazati, da je nagnjenje k dotikanju povezano z osebnostnimi značilnostmi. Merila sta stališča do dotika in na podlagi rezultatov anketirance razporedila v štiri tipe taktilnega komuniciranja, od »visokih dotikalcev« do nizkih dotikalcev:

Taktilni tip 1: Nekonformistični visoki dotikalci. Ti visoko taktilni posamezniki so neodvisni in iniciativni, dominantni in samozavestni, entuziastični in energični. Zavračajo tradicionalne moralne standarde in norme vedenja. Težijo k temu, da bi posnemali vedenje radikalnih študentov in ustvarjalcev, kot so pisatelji in drugi umetniki.

Taktilni tip 2: Samozavestni visoki dotikalci. Ta skupina je po osebnostnih značilnostih podobna prvi skupini z izjemo, da sprejemajo tradicionalne moralne standarde in družbene vedenjske norme. Primer tega tipa so uspešni poslovni voditelji.

Taktilni tip 3: Konzervativni nizki dotikalci. So manj samostojni. Zanje so pomembni družbeni ugled in družbene vedenjske norme. To so vladni uradniki in podobni.

Taktilni tip 4: Nizki dotikalci. Ti so skrajno previdni, neizraziti v osebnem stilu. Skozi življenje grede neopazno kot nižji uradniki, ki občasno kažejo izbruhe temperamenta ali depresije.

Če te ugotovitve prenesemo na naše komuniciranje z živalmi, lahko ugotovimo, da imamo tudi med živalmi različne taktilne tipe, ki v skladu s svojimi osebnostnimi značilnostmi uporabljajo različne oblike taktilnega komuniciranja.

LITERATURA:

- ANDERSEN, J., F., Andersen, P., A. in Lustig, M.W. (1987). Opposite sex touch avoidance: A national replication and extension. *Journal of Nonverbal Behavior*, 11, 89-109.
- DEETHARDT, J., F. in Hines, D. (1983). Tactile communication and personality differences. *Journal of Nonverbal Behavior*, 8, 143-156.
- HALL, E., T. (1981). *Beyond Culture*. Garden City, New Jersey: Anchor Books/Doubleday.
- HALL, E., T., in Hall, Mildred Reed. (1990). *Understanding Cultural Differences*, Yarmouth, Maine: Intercultural Press.
- JOHNSON, K., L. in Edwards, R. (1991). The effects of fender and type of romantic touch on perceptions of relational commitment. *Journal of Nonverbal Behavior*, 15, 43-55.
- JONES, S., E. (1994). *The Right Touch: Understanding and Using the Language of Physical Contact*, Cresskill, New Jersey: Hampton Press, Inc.
- MONTAGU, A. (1971). *Touching. The Human Significance of the Skin*. New York: Columbia University Press.
- VOGT, U. (1979). *Evolution und Kommunikation. Eine antropologische Begründung von Kommunikationsforschung*. Dunaj in Salzburg.
- VREG, F. (1994). Sodobna etologija in biokomuniciranje. *Teorija in praksa*, 5/6, 469-473. Ljubljana: FDV.
- VREG, F. (1995). *Political, National and Media Crises, v: Glasnost and After*, edited by D. Paletz, K. Jakubowicz and P. Novosel, str. 49-61. New York: Hampton Press.
- VREG, F. (1995). Istraživačko novinarstvo u funkciji razotkrivanja prikrivenoga. V: *Istraživačko novinarstvo. Novi modeli javnog komuniciranja*. 17-27. Zagreb: Nonacom. Hrvatsko komunikološko društvo.